

ՏԵՐ ԵՒ ՏՆՕՐԻՆ
ՅՈՂԱԶԱՆԵՐ ԵՄԶԵՆԱԶԱՐ

ՆՄԱԳՐԱՏՈՒՆ

Կ. ՊՈԼԻՍ, ԲԵՐԱ, ՄԵԹ ՓՈԳՈՑ, ՍԻՓԷ, ՏԱԼԻԲ
Խմբագրութեան ուղղութեամբ նամակ կամ այլ
ըրևութիւն կա չի դարձուիր

Bureaux du Journal "HAÏRÉNIK",
Péra, Cité d'Alep, CONSTANTINOPLE

10 ՓԱՐՍՅ

ԱԶԳԱՅԻՆ, ԳՐԱԿԱՆ և ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ

ՕՐԱԳԻՐ

10 ՓԱՐՍՅ

ԽՄԲԱԳՐԱՊԵՏ
ՍԻՓԷՐՈՒ ՍԻՓԷՐՈՒՆ

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ				
Պայտ	Համար	Տարեկան	300 թիւ	75 դշ: Մէճիւս
		Վեցամսեայ	150 »	40 »
Գաւառներու		Տարեկան	300 »	100 »
		Վեցամսեայ	150 »	50 »
		Եռամսեայ	75 »	25 »
Օտար երկրաց		Տարեկան	300 »	25 ֆրանկ
Թղթատարի ծախքը Խմբագրութեան վրայ				
(Գրածի փոխարէն փոխման փող կ'ընդունուի				
100 դրշ: տեղ 115 դրշ:)				

درعيله ده يك اوغلنده حلب چارشونده
خيره نيك غزتمى اداره خانه

ՀԱՐՈՒՍՏՆ ՈՒ ԳԻՐՔԸ

Եղիա Տէմիրճիպաշեան քանի մը
ամիս առաջ տպագրեց մէկ մասն
այն գաղափարներուն զոր կ'ա-
ւանդէ Կեդր. վարժարանին մէջ:
Այդ հրատարակութիւնն աւելցած է
Պ. Մկրտիչ Լեւոնյանի. երբ կարգա-
ցի ձօնը ենթադրեցի թէ տետրակին
տպագրութեան ծախքը Պ. Լեւոնյան
վճարած ըլլալով հեղինակն ալ իր
գործը նուիրած է անոր անունին,
սակայն անցաւ օր Տէմիրճիպաշեան
չտկեց այս սխալը:

— Գործն նուիրեցի, ըսաւ, Մը-
կրտիչ էֆէնդին, ու թէ դը-
րամի փոխարէն, այլ իբր նշան ա-
նոր ունեցած յարգանքիս, յարգանք
զոր կը տածեմ անոր գեացում
ներուն ու գաղափարներուն պատ-
հառաւ:

Այսպիսի յայտարարութիւն մը,
չիտանալ ըսելով, զիս ուրախացուց-
ւաւն զի կը փափաքեմ որ մեր հա-
րուստները արժանաւոր յարգուի
գրողներէն ու թէ իրենց գրածին
այլ իրենց գեացումներուն և իրենց
գաղափարներուն համար:

Բայց ինչո՞ւ, երբ կարգացի եղի-
այի ձօնը, առաջին մտածութիւնս
այն եղաւ որ այդ ձօն գրամի փա-
խարէն է:

Այս սխալման պատճառը շատ
պարզ է: Խօսքս չեմ մոռնաւորեր,
կը խօսեմ ընդհանուր կերպով:

Մեր գրամատենները գրեթէ
միշտ պարզ կերպով վարձուած են ա-
նոնց հետ որք աշխարհիս մէջ չունին
ուրիշ հարստութիւն բայց եթէ ի-
րենց տաղանդը Հարստութեան կող-
մէ մտաւոր զարգացման համար ցոյց
արուած այս ցրտութեան պատճա-
ռն այն է որ մարդիկ ընդհանրա-
պէս չեն ուզեր յարգել, կամ գէթ
գրեցն կողմէն ցոյց տալ որ իբր թէ
չեն յարգեր, այն յատկութիւններ
որոնցմէ զուրկ են, զոր կը փափաքին
անհնալ, բայց չեն կարող ձեռք
բերել: Կը կարծեն թէ՛ արհամար-
հանք ձեռնացելով այդ յատկու-
թիւններու մասին, ծածկած կ'ը-
լան իրենց թեքութիւնը:

Այս վիճակին մէջ կը գտնուին
նաեւ զուտ մտքի հարստութիւն ու-
նեցողներն ալ, նիւթական հարստու-
թիւն ունեցողներու համար: Ամէն
մտաւոր զարգացեալներ կը փափա-
զին հարուստ ըլլալ, և վասն զի չեն
կրնար հարստանալ այնպէս կը ձե-
ւացնեն իբր թէ՛ կ'արհամարհեն «ա-
նիւրա մտմանայն», և թէ՛ այս սկզբուն-
քին հաւատարմի մնալով է որ չեն
հարստանար: Բայց եթէ Աստուած
անոնց հարցնէ թէ՛ ի՞նչ կուզէք,
կարծեմ թէ ամէնքն ալ, առանց
բացառութեան, պիտի յայտարա-
րեն թէ՛ նախ նիւթական հար-
ստութիւն, յետոյ եթէ՛ վնաս մը չը-
կայ, մտաւոր հարստութիւնն ալ չեն
անրժան: Արդ՝ երբ հարուստները
կ'արհամարհեն տաղանդ ունեցող
անհներ, բնական է ենթադրել որ
ասոնք ալ պատճառ մը չունենան
իրենց գրեթէ ձօնել, իբր յարգանք,

տաղանդն արհամարհողներու տա-
ղանդին ու գեացմանց իսկ գրամա-
կան լինելը մը կրնայ զերեւել միա-
ցնել, նման այն ամուսնութիւննե-
րուն ուր սէրն ու փոխադարձ հա-
մակրանքը դոյրութիւն չունին. զուտ
նիւթական կեանք մըն է:

Լաւ վերահասու եղած ըլլա-
լով այս ընդհանուր ճշմարտու-
թիւններուն, ներքի է ինձ և ուրիշ-
ներուն սխալը մեր գնահատման
մէջ:

Սակայն պէտք չէ ուրանալ որ
այսօր մեր հարուստներու մէջ կան
բաւական թուով զարգացեալներ,
լաւ սիրտ ու լաւ զգացումներ ու-
նեցողներ, և կարծեմ թէ՛ առանց
անպատեհութեան ներքի է գրա-
դէտներուն ձօնել իրենց գրեթէ
այսպիսի անձանց, և ասոնք ալ կը-
նան, առանց անպատեհութեան,
վճարել տպագրական ծախսն, ինչ
որ ամէն չէ. ընդհանուրապէս:

Մեր հին սերունդներու հարուստ-
ները մեծ փափաք ունէին գիրք
տպագրել տալու, ատոր համար շատ
ծախսեր ըրած են, որով կրցած են
թէ ազգին օգտակար ըլլալ և թէ
տարածել իրենց անունն ամէն ու-
րեք:

Այս ձմեռ երբ լրագրեցի մէջ
կարգացի Տիւղեան Միհրան պէյի
մահը միտքս բերի թէ՛ իմալ յի-
շատանք զոր պահած եմ այդ ան-
ձէն ուրիշ բան չէ բայց եթէ չ-
Դե-ձին ճակատն իր անունը գը-
րուած ըլլալը. կարծեմ թէ ինձի
պէս չատեն ալ ուրիշ կերպ չէին
ճանչնար Տիւղեանները:

Մեր սերունդէն եղողները դի-
տեն թէ՛ ինչպէս ամէն օր մեր միտ-
քին մէջ կը քանդակուէր ծառան
Յովհաննէս պէյի անունը. ամէն օր
այդ անունը կը կարգայինք աշխար-
հացոյց քարտէշներու վրայ, և զայն
մտքերնիս կը պահէինք. ու մինչև
հիմա ալ չենք մոռցած,
իրենց ծախքով գիրք տպա-
գրել տուող բարեբաւներ շատ ու-
նեցած ենք, սակայն հիմա շատ
նուազած են, գրեթէ չկան այս
կարգի բարեբաւներ:

Այս կարգի բարեբաւներու նը-
ւազման գլխաւոր պատճառն այն է
որ ընթերցանութիւնը հիմա բաւա-
կան տարածուած ըլլալով մեր մէջ,
հեղինակներն ու թարգմանիչները
կրնան, առանց վնաս ընելու, իրենց
ծախքով տպագրել տալ իրենց
գրեթէ. դատարարներն ալ հիմա
լաւ կը վճարուին մեր մէջ. դա-
տարար յորինողներն ու միայն
վնաս չեն ընել որ նաեւ քիչ թէ
շատ ալ կը չափեն.— աւելի շատ քան
թէ քիչ.— Բարեբաւներու մեծ պէտք
չկայ ուրեմն:

Սակայն բարեբաւներու պէտք
կայ ուրիշ պարագայից համար:

Կան կարգ մը գործեր զորոք
ընելու համար մարդ պէտք է երկար
ատեն աշխատի, առանց ուրիշ բա-
նով զբաղելու: Կարօտ և միանգա-
մայն իսկ մը «նախնական նիւթե-
րու», այսինքն գրեթէ և ուրիշ
բաներու, աշխատութիւնը աւարտե-

լէն վերջը զայն տպագրելու համար
շատ ծախս պէտք է, և երբ տպա-
գրուի, գինը սուղ կ'ըլլայ և վաճա-
ռումն ալ դանդաղ: Այս կարգին
կը պատկանին գլխաւորաբար պատ-
մական աշխատութիւնք:

Եւրոպայի մէջ իսկ կը տեսնենք
թէ այս կարգի աշխատութիւններու
համար հեղինակաց մեծամեծ աշակ-
ցութիւններ կ'ըլլան կտաւարու-
թիւններէն և գիտական կաճառե-
րէ. մեր մէջ այդ աշակցութիւններ
չկան, բնականաբար զրկուած կը
մնանք այդ կարգի կարեւոր գը-
րուածներէ:

Ինչո՞ւ համար մեր մէջ միայն
վանահանները կարող են ընել այս
կարգի աշխատութիւններ. վասն զի
ասոնք իրենց ապրուստը չեն մտա-
ծեր. տպագրութեան ծախքը չեն
մտածեր. վանքին հոգը չէ որ գը-
րելը կամայ կամայ ծախուին. օր
մը չէ օր մը կը հանեն ծախսերն:

Իսկ վանքերու մէջ մասնաւո-
րապէս Միսիմարեանց վանքին են
որ կ'ընեն այս կարգի աշխատու-
թիւններ, վասն զի այդ վանքեր
ամէն կարգի գիւրտութիւն ունին:

Շարունակ կը գտնուաւինք որ
մեր պատմական կարեւոր հեղինա-
կութիւնները կամ յորինելը կը գրեն,
մասնաւորապէս կամ յորինող կարգա-
պետներ, ամէնէն աւելի, հարուստ-
ներն են որ կ'ընեն այս գնահատ-
ները, վասն զի հարուստներն աւելի
եկեղեցասէր են, կամ այնպէս կ'ե-
րեւին. այդ ինչո՞ւ դարման մը չեն
մտածեր որ մերեններն ալ կարենան
առաջ բերել պատմական մեծ աշ-
խատութիւններ: Դարմանը պարզ է.
դարմանական օժանդակութիւն ընել
պատմագէտներու:

Օրինակ մը տանք. Պ. Մարկոս
Աղաբէկեան որուն պատմագիտա-
կան հմտութիւնն հանրածանօթ է,
երկար տարիներէ ի վեր կ'աշխատի
պատմական կարեւոր գործի մը որ
եթէ հրատարակուի պիտի ուղղուն
ուրիշ պատմական հրատարակու-
թիւններու սխալներ, և հայ ժողո-
վարդը հարկադրեալ չափով ըլլայ
անպատեհաւ կարգաւ այլաբան
հայոց հրատարակութիւններ:

Արդ՝ Պ. Աղաբէկեանի գրամա-
կան աշակցութիւն մը եղաւ, գործը
բաւական առաջ գնաց, բայց յետոյ
ամէն ինչ դադարեցաւ: Ի՞նչ ընէ
մարդը, ի՞նչպէս շարունակէ իր աշ-
խատութիւնը. իրեն ու ընտանեացն
ապրուստը մտածէ՞ թէ իր գրելը
վրայ մտածէ: Պատմական տալ-
կատութիւններն ուրիշ աշխատու-
թիւններու չեն նմանիր, երկար հե-
հտաւորութեանց, մտածութեանց,
քննութեանց պէտք կայ, և այս
պէտքն ալ լրացնելու համար ժամա-
նակի պէտք կայ, և այս ժամանակին
մէջ ալ ապրելու է:

Այսպիսի պարագայի մը մէջ հե-
ղինակաց համար անհրաժեշտ է բա-
րեբաւներու աշակցութիւնը. եթէ
գտնուին մի քանի հարուստներ որք
առանձինն առանձինն, կամ միա-
նալով հարկ եղած գումարը գնեն
Պ. Աղաբէկեանի տրամադրութեան

ներքեւ, մի քանի տարուան մէջ կու-
նենանք պատմական կարեւոր գործ
մը զոր վստահօրէն կրնանք ամենուն
ձեռքը տալ: Կարծեմ թէ մեր մէջ
այս կարգի պատմական գործ մը հը-
րատարակել տան ալ եկեղեցի մը
վանք մը, գալոյց մը չինել տալու
չափ կրօնասիրական բարեպաշտու-
թիւն մը կրնայ համարուի: Ազգին
ալ, եկեղեցիին ալ օգուտ է, և բա-
րեբաւին ալ մեծ փառք է:

Այսպիսի գիրքերու տպագրու-
թեան համար պէտք ունինք բարե-
բաւներու, ինչպէս իսկ մը ուրիշ կարգի
հրատարակութեանց համար: Այս
կարգի հրատարակութիւններ և գա-
ւառացիներու բարեպաշտու-
կան, կրօնական, պատմական տես-
բանքեր զորոք պէտք է շատ աժան գը-
նով կամ գրեթէ ձրի տարածել գա-
ւառները:

Բացատրեմ. ինչո՞ւ համար Բո-
ղոքականները սկսան մեր մէջ քիչ
շատ յաջողութիւն գտնել. վասն զի
ժողովրդի ժամանակակից լեզուին
կարեւորութիւնն առնել. աշխարհա-
բառով աւետարան, աստուածաշունչ,
սոցոթակը սկսան տպագրել. առ-
բանցին գրեթէ ժողովրդի մէջ.
ժողովրդին սկսաւ կարգաւ զայն,
և այդ գրքերու պատճառաւ ծա-
նօթացաւ նաեւ Բողոքականներուն:
Հիմա, ուրիշ բան մը կ'ընեն. սկսած
են Արարատ-Կովկասեան բարեա-
ռով ալ տպագրել տալ Ս. Գիրքը:
Ի՞նչ կը մտածեն այս գործնական
մարդերը. ժողովրդին օգուտ մը
ընելու համար պէտք է ժողովրդին
լեզուաւ խօսիլ:

Կարելի չէ՞ որ մենք ալ անոնցմէ
աւելի անդին անցնինք և ըսենք՝
ամէն գաւառի հետ իր գաւառա-
բարեառով խօսինք, և անով միայն
կրնանք նպաստել գիւղացի ժողո-
վրդին մտաւոր ու բարոյական զար-
գացմանը: Օրինակի համար եթէ
տպագրուին Մուշի գիւղացիներու,
վանի գիւղացիներու, և ուրիշ գա-
ւառաց գիւղացիներու բարեառով
տեսարաններ, օգուտները մեծ չե՞ն
ըլլար. Գիւղացին, մասնաւոր ձեռք
կը կարգայ զայն, լեզուն չնորոգի.
կը հասկնայ ամենայն գիւղացիներու,
կը սիրէ հասկնալով, որով բան կը
ստիլի, կը զարգանայ: Գիւղի մը մէջ
եթէ երկու եւրք հողի միայն պարզ
կարգաւ գիտնան այդքանը կը բա-
ւէ որ ամբողջ գիւղը հասկնայ հրա-
տարակուած գիրքը կամ տետրը:

Կարգաւ գիտցող բարձրագոյն
կը կարգայ, միւսները մտիկ կ'ընեն,
այնպէս ինչպէս մտիկ պիտի ընէին
խօսակցութիւն մը, առանց ո՞ւր
գեթեւորութեան:

Ահա ամենապարզ միջոց մը մեր
գիւղացիները կը թելու: Սակայն այս-
պիսի հրատարակութիւններ բաւա-
կան ծախս կը պահանջեն, ահա
հարուստներու միջոց մը փոքրիկ գու-
մարի մը գոհողութեամբ նպաստել
հաղաւոր գիւղացիներու մտքի ու
որտի զարգացման:

Միթէ այս կարգի հրատարա-
կութիւնները միանգամայն ազգեկի
միջոցներ չե՞ն այլադաւաններու կրօ-

նական ծաւալման առջին տունը:
Ահա գրական ինչ տեսակ հրա-
տարակութիւններու համար մեր հա-
րուստներն մեծ ծաւալութիւններ
կրնան մատուցանել:

Սակայն հիմա անոնք իրենց խել-
քը միտքը նիւթական չէնք բա-
տուած են. մտաւոր զարգացման նը-
պատող բան մը իրենցմէ յուսողը
գուցէ անօգուտ ըլլայ:

Ա. Ա.

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏԱԿԱՆ

Փ Ո Փ Ո Ւ Ռ Ւ Մ

(CONVERSION)

Գ.

Նախորդ յօդուածով յանգե-
ցանք սա եղրակողութեան թէ ա-
մէն փոփոխում երկու տարբեր և
որոշ գործողութիւններ կը պարու-
նալէ. վճարում մը և փոխառու-
թիւն մը:

Գիրքին է հասկնալ թէ Պետա-
կան երևուստի պէտքերն ուրիշ
են սակարաններուն ալ ուրիշ:
Պետութեան մը համար փող չէ,
եթէ այս երկու գործողութիւնը
յաջորդաբար կատարուին, այսինքն,
նախ մին յետոյ միւսը. բայց նոյն
բանը չենք կրնար ըսել հրապարա-
կին համար: Փոխառութիւն մը երբ
առանձին կը կատարուի անկարելի
է որ սակարանը չյուզուի, չը խան-
գարուի: Արժէթիքով խառնելու
է յեղեղալով անվանն ու բարձրաց-
ման խառնաշփոթութեան պատճառ
ըլլալէ հարկ է սրտի որ կարելի է
խառնալիք: Այս պատճառաւ է որ
խահեմ կտաւարութիւն մը կ'աշ-
խատի միւսնոյն ստեն կտաւարել թէ
հին պարտուց վճարումը և թէ նոր
փոխառութեան հանումը: Երբոր
այս պարտուց կ'իրագործուի, այն
թաւանակ միայն կ'ըստի թէ փոփո-
խումը լաւ յաջողեցաւ:

Թէ՛ ինչպէս կարելի է միւսնոյն
ստեն թէ հին պարտքերը վճարել
և թէ նոր փոխառութիւն մը ստո-
րագրել տալ ժողովրդեան, այս ալ
շատ դժուար բան մըն է: Նախ յի-
շելու է թէ Պետութիւնն ունի իր
հին անանկախութիւնները, որոց մեծ
մասը բնականաբար մտադիր չէ ի-
րեն վճարուելիք մեծապիւն խախտ
ստացածին պէս ուսել և սպառել,
այլ պարտատէ՛ նոր շահաւոր գոր-
ծի մը մէջ գործածել: Ահա փոխա-
տուներուն այս պարտատուականու-
թեան է որ օգտուելու փորձ փոր-
ձելու է: Պէտք է որ Պետութիւնն
այնպիսի առաւելութիւններ այս փո-
փոխումին վրայ գնէ որ իր հին առ-
նելիքները չա՛մ մը գտնեն ստո-
րագրելու հանուելիք նոր փոխա-
ռութիւնը, այսինքն պարտատուներ
ըր գնելու և իբր գին փոխանակ
հնչուն մեծապ վճարելու, եւ դար-
ձնեն առ Պետութիւնն իր հին պարտ-
քէն հաւասար քանակութեամբ
պարտամուրհակները Այս եղանակաւ
Պետութիւնն իր հին պարտքը մե-
տադով վճարած չըլլար այլ նոր ար-
ժեթիքներով, այս եղանակաւ Պե-

Հանելու, համար անկիրոյ :

(Շարունակ)

